

PEDAGOŠKO
GRADIVO

Steven Berkoff
SHAKESPEARE

Ljubljana, januar 2023

KAZALO

- 3 ZASEDBA**
- 4 SEBASTIAN CAVAZZA *SHAKESPEARE***
- 4 TEME**
- 6 OBLIKA IN IZRAZNA SREDSTVA**
- 10 SHAKESPEAROVI ZLOBCI**
- 15 AVTORJI**
- 17 IZTOČNICE ZA POGOVOR**

Naslovnica gledališkega lista

Steven Berkoff **SHAKESPEARE**

Shakespeare's Villains, 1998

Prva slovenska uprizoritev

Premiera 31. decembra 2022 na Velikem odru MGL

Slavnostna premiera 7. januarja 2023 na Velikem odru MGL

Avtor uprizoritvene zamisli, prevajalec, avtor veznih besedil in igralec **SEBASTIAN CAVAZZA**

Dramaturginja **EVA MAHKOVIC**

Lektorica **MAJA CERAR**

Oblikovalec svetlobe **BOŠTJAN KOS**

Oblikovalec zvoka **SAŠO DRAGAŠ**

Marimbistka **ALEKSANDRA ŠUKLAR**

Izdellovalec lobanj **ŽIGA LEBAR**

V uprizoritvi so uporabljeni odlomki iz prevodov Shakespeara Otona Župančiča in Milana Jesiha ter *Suita za violončelo v Es-duru* J. S. Bacha.

Nastopa

SEBASTIAN CAVAZZA

Sebastian Cavazza
(foto Peter Giodani)

SEBASTIAN CAVAZZA *SHAKESPEARE*

Igralec Sebastian Cavazza je v uprizoritev vključil večino tistih Shakespearovih likov, ki jih je v svojem besedilu omenil že Steven Berkoff. Njihova dejanja je brez dvoma ali pogojno mogoče označiti kot zlobna, hudobna in tudi pogubna. Gre za igralčevo osebno razmišljanje o dobrem in zlu, o junakih in antijunakih, pa tudi za poskus njihove kategorizacije. Cavazza svojo pripoved dopolnjuje s citati in dialogi iz Shakespearovih odrskih besedil ter izhaja iz svoje igralske izkušnje, zato lik Othella komentira iz prve roke. Spomni na več drugih slovenskih uprizoritev Shakespeara, zlasti pa na legendarnega igralca Staneta Severja¹ v Gavellovi² uprizoritvi *Rihard III.* v ljubljanski Drami leta 1952. Odrska pripoved o Shakespearovih zlobnejših je deloma humorna, Shakespearovo veličino predstavlja spoštljivo in z distanco ter preizprašuje nekatera stališča, ki niso več skladna s trenutnim diktatom politične korektnosti.

TEME

Shakespeare

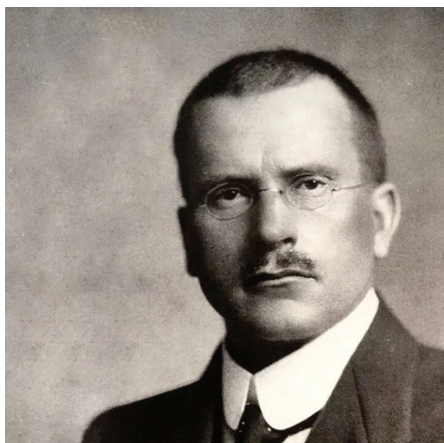
Že naslov uprizoritve kaže, da je glavni »krivec« za njen nastanek William Shakespeare, čigar delo je osrednja tema Berkoffovega besedila, temu pa sledi tudi priredba Sebastiana Cavazze. A Shakespeara samega ob ogledu predstave ne spoznamo niti nam ni predstavljen kot avtor. Namesto njega govorijo njegovi liki, ki jih Cavazza predstavi ob odlomkih monologov ali dialogov. Cavazza ob analiziranju Shakespearovih likov razmišlja o igralskem poklicu ter o zgodovini gledališča in družbi, v kateri živimo. Poleg zlobe, ki smo jo že omenili, Cavazza razkrije svoje doživljanje posameznih likov, med vživljanjem vanje pa nam omogoči, da spremljamo tudi ustvarjalni proces igralca, kar je še posebej dragoceno.

William Shakespeare
(avtor Gheerart Janssen)

¹ Stane Sever (1914–1970) je eden najpomembnejših slovenskih igralcev, večino svojega profesionalnega delovanja zaposlen v SNG Drami Ljubljana, kjer je odigral vrsto glavnih vlog in bil tudi profesor umetniške besede na Akademiji za gledališče, radio, film in televizijo.

² Branko Gavella (1885–1962) je bil sloviti hrvaški gledališki režiser, ki se je po študiju filozofije uveljavil kot režiser najprej v Beogradu zatem v Ljubljani in Zagrebu, kjer je bil tudi zaposlen kot profesor režije na tamkajšnji akademiji za dramske umetnosti.

Carl Gustav Jung

Pojmovanje zla

V zahodnem svetu sta dobro in zlo večinoma opredeljena s svetopisemskimi izrazi, umeščena v nasprotje med Bogom kot absolutnim dobrim in njegovo protipostavko, absolutnim zlom. Cavazza navaja del razmišljanja o dobrem in zlu Carla Gustava Junga,³ utemeljitelja analitične psihologije. Ta poudarja, da cerkveni očetje na podlagi del Avgušтина⁴ in Tomaža Akvinskega⁵ odločno zanikajo pojem zla kot substance ali bitja. Teologi na Zahodu so vedno trdili, da zlo ne obstaja v obliki hudiča, da nima oblike in ne obstaja samo na sebi, da je le *privatio boni*, odsotnost dobrega, ki se izrazi kot hiba ali pomanjkljivost človeškega vedenja. Da bi dokazal to tezo, je Jung citiral izvirne krščanske vire. Ti med drugim trdijo, da zlo ne more obstajati, ker ga ni ustvaril Bog, saj ta ustvarja le dobre stvari, zato je zlo nujno le odsotnost dobrega. Tudi nekateri teologi menijo, da Bog ni ustvaril nič slabega; ljudje sami smo proizvedli vso hudobijo.

Jung je uvidel, da obstaja temeljna tautologija, ki presega človeško vedenje: če je Bog avtor dobrega in je človek avtor zla, obstaja jasno neskladje med naravo in izvorom, med teorijo in resničnostjo. To je pojasnil z naslednjo analogijo: če svetloba ne proizvaja teme, potem tudi tema ne proizvaja svetlobe. Če je človek avtor zla, potem je tudi avtor dobrega, ker je dobro in zlo, ali kar imenujemo dobro ali zlo, vedno določeno s človekovo presojo.

Tako dobro kot zlo sta kategoriji vrednot. Človeška bitja pa so avtorji sodb o tem, kaj spada v določeno kategorijo vrednot. Kot pojasnjuje Jung, psihologija ne ve, kaj je dobro in zlo samo po sebi; pozna jih le kot sodbe o odnosih. »Dobro« je tisto, kar se zdi primerno, sprejemljivo ali hvalevredno z določenega vidika, »zlo« pa je njegovo nasprotje. Če so stvari, ki jih imenujemo dobre, »zares« dobre, potem morajo obstajati tudi zle stvari, ki so »resnične«.

Jung je definiral senco in praznino kot pojava uma z ogromnimi in subtilnimi nagnjenji k temu, čemur konvencionalno pravimo »zlo«. Obstoj sence in praznine v človeški naravi zagotavlja prepričljivejšo razlago funkcije presoje v psihi. Tradicionalna teološka razlaga razmerja med dobrim in zlom po Jungovem mnenju razlikovanje preprosto preveč eksternalizira. S tem filozofija prehaja v etiko, ki je logična kategorija za opis vedenja, ne pa celostna psihološka razlaga dejavnikov vedenja, predvsem družbenega vedenja.

³ Karl Gustav Jung (1875-1961) je bil švicarski psihiater, ki se je ukvarjal s psihoanalizo in prijateljeval s Sigmundom Freudom, ki je bil utemeljitelj psihoanalitičnega obravnave bolnikov z duševnimi težavami. Jung se je svojem razumevanju psihoanalize oddalji od Freuda, saj je med drugim razširil pojmovanje nezavednega iz posameznika na univerzalno, kamor je vključil arhetipe, ki so skupni vsem ljudem.

⁴ Avguštin je eden najpomembnejših krščanskih teologov iz obdobja zgodnjega krščanstva.

⁵ Tomaž Akvinski je eden najpomembnejših srednjeveških teologov.

Če povzamemo: tako filozofija kot tudi teologija uporabljata logiko, da zaobideta človeško izkušnjo, zlasti izkušnjo zla. Jung pa je razumel, da zlo v človeku obstaja in da mora psihologija vztrajati pri tem dejstvu. Zlo ni nujno metafizični pojav, je pa očitno psihološka izkušnja. Zlo je v vsakem od nas, kar pomeni, da se nam ni treba prebijati skozi teologijo, da bi ga znali prepoznati, opisati oziroma da bi se naučili razlikovati med dobrim in zlom. Tudi o tem med analizo likov spregovori Cavazza v uprizoritvi *Shakespeare*.

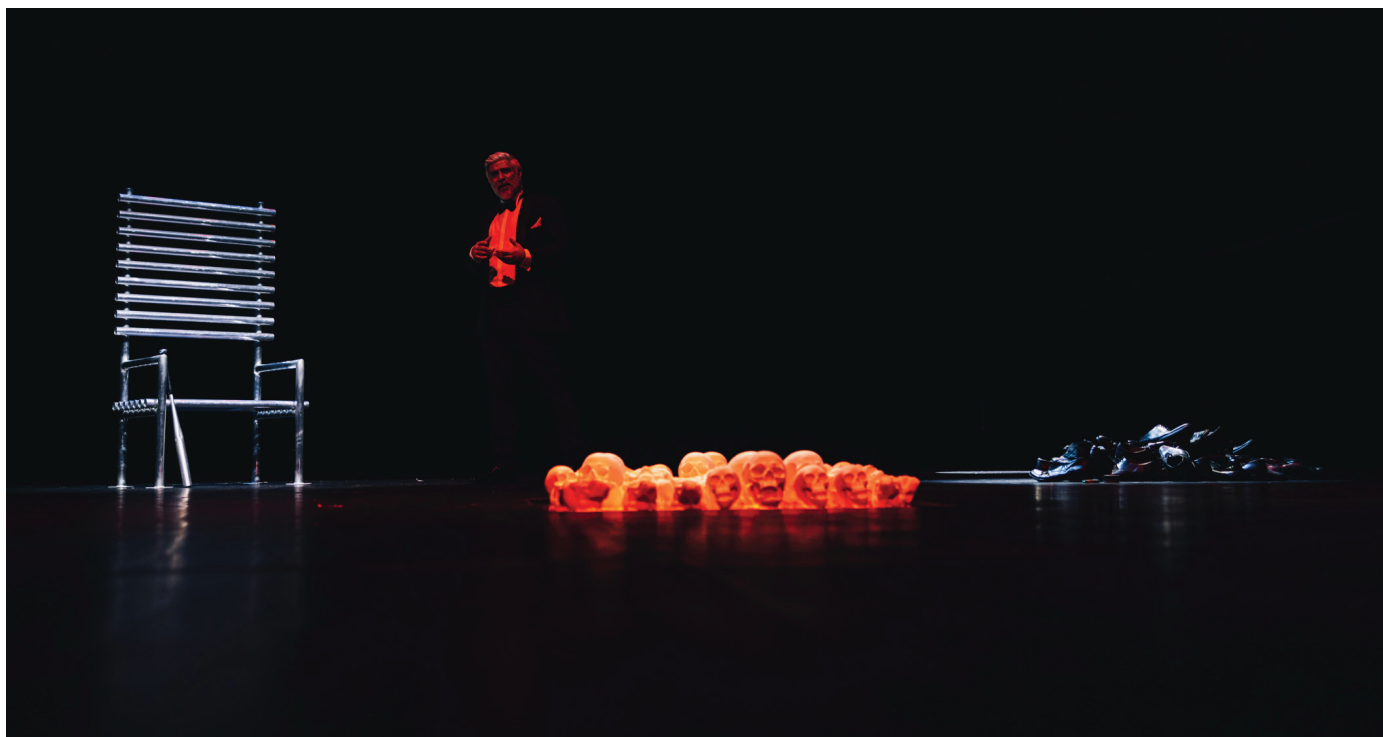
Po Jungu sta, kot smo omenili, zlo in dobro v vsakem človeku neizbežno povezana in soprisotna, zato se zdi strogo ločevanje dobrega in zla, kot to počne na primer krščanstvo, nekoliko pretirano. Shakespeareovi zlobneži so človeški, imajo tako dobre kot slabe lastnosti. Na njihovo zločinsko pot oziroma na to, da zlobneži sploh postanejo zlobni, ključno vpliva družbeni kontekst, v katerem se znajdejo. Mnogo obravnavanih zlobnežev zlo najprej izživi nad svojimi najbližjimi, lahko pa jih k zlu napeljejo prav njihovi najbližji.

»Lopov, zlobnež, zlikovec, hudobec, satan, vrag, hudič, močerad, varan, salamander, podlež, pritlehnež, baraba, pankrt, grbavec, gobavec – hudobnež. To je oseba, ki jo žene izključno lastna pohota, želja in potreba, ne glede na bolečino, ki jo lahko povzroči drugim. Ko prizadene druge, zlobnež to razume kot svoj uspeh. Takega človeka ne more nihče ljubiti. Zlobneža lahko občuduješ in celo poveljuješ. Ampak da bi ljubil in bil ljubljen, moraš biti odprt, radodaren, dostopen, razgaljen. Zlobnež pa se boji izpostaviti. Je zaprt in se skriva za lastnim zidom strahu,« so besede, s katerimi Cavazza opiše zlobo in zlobce. Razdeli jih tudi v različne kategorije: povprečne, genialne, neumne, maščevalne, nadute in občutljive zlobneže.

OBLIKA IN IZRAZNA SREDSTVA

Scenografija

Scena je minimalna, a ima vse za pripoved potrebne elemente. Spredaj na levi in desni sta kritji, dva večja panela, na katera Cavazza s kredo izpisuje imena likov, o katerih govori, pa tudi nekatere njihove značilnosti. Kritji sta nekakšni šolski tabli, ki gledalcu omogočata, da lažje sledi pripovedi in temo boljše razume. Na sredini odra je plitek bazen, poln človeških lobanj. Te ponazarjajo vse mrtve, ki so umrli po volji tiranov in zlobcev, o katerih razlaga igralec, so nekakšen strohneli temelj moči tistih, ki so svoj položaj dosegli z nasiljem nad drugimi. Vse kosti nazadnje postanejo prah, zato se tudi ti prestoli prekucnejo in nasilneži končajo kot njihove žrtve.

Scenografija uprizoritve
Shakespeare, Mestno gledališče
ljubljsko, sezona 2022/2023

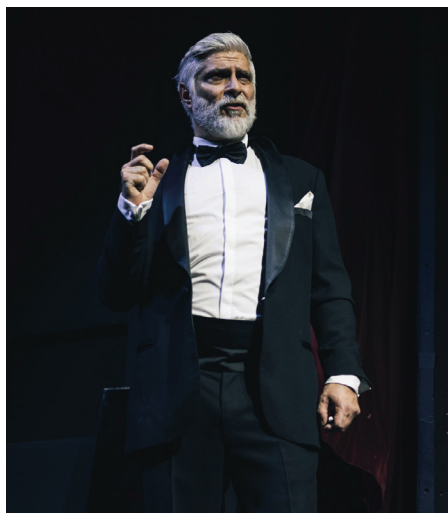
Prestol

Prav tako na sredini, a nekoliko bolj v ozadju, izpod stropa vidi vreča peska, ki jo igralec na začetku predstave prereže, pesek pa med predstavo počasi polzi iz nje na tla in tako predstavlja minevanje življenja. Bolj ko je močan in globok sunek z nožem, hitreje se vreča izprazni. To velja tudi za zlobneže: več ko sprožajo nasilja in smrti, hitreje se izteče njihov čas na svetu. Na desni strani odra je ogledalo, ki je simbol refleksije, vpogleda vase, hkrati pa tudi odseva dogajanje, tako kot gledališki oder zrcali dogajanje v družbi. Ogledalo je tudi igralski pripomoček, pred katerim se igralci maskirajo, včasih pred njim tudi vadijo, da vidijo posamezne izrazne nianse.

Največji scenski element je ogromen kovinski prestol, ki ga ves čas vidimo na levi strani odra. Mnogokateri zlobnež, o katerem govori Cavazza, je bodisi kralj, cesar, vladar oziroma človek na položaju moči. Vendar ta prestol ni običajen naslanjač, saj je sestavljen iz bleščečih kovinskih cevi in predimenzioniran. Prestol vedno simbolizira moč vladarjev, je privzdignjena točka, s katere vladajoči opazuje svoje podanike, svoje privrženca in svoje sovražnike. Prestol, ki ga uporablja Cavazza, vizualno deluje kot zapor, kot nekakšna kletka moči za enega jetnika – mogočnega zlobca. Prestol ponazarja tudi samost in osamljenost vladarjev, saj vsi Shakespearovi zlobneži pogrešajo ljubezen. Dodajmo še, da tudi prestol ni časovno zaznamovan, saj deluje kot kakšen sodobni pohištveni eksperiment, ki bi zlahka našel svoje mesto v modernem stanovanju ali pa na razstavi sodobnega oblikovanja.

Kostumografija

Cavazza nastopa v kostumu, ki ga je nosil v sklepnem prizoru *Othella* v istoimenski tragediji, ki jo je leta 2013 v MGL režiral Jernej Lorenci. Kostumografka te uprizoritve je bila Belinda Radulović. Prav ta kostum, elegantni moški smoking, s katerim bi se lahko udeležil katerega koli sodobnega svečanega dogodka, ponuja dobro izhodišče za razmislek o odnosu med igralcem in njegovo vlogo. Po eni strani je citat iz točno določene uprizoritve in po drugi oblačilo, ki ni časovno zaznamovano oziroma je popolnoma sodobno, tako rekoč zasebno. Na simbolni in pojavnih ravni je dvojno izhodišče za igralčev nastop, premislek, retrospektivo njegovega lastnega dela in razmišljanj, ki jih izpelje ob analizi nekaterih Shakespearovih negativnih likov. Kostum igralcu vedno omogoči oziroma olajša naseliti in prepričljivo odigrati vlogo, ki jo je študiral. Tako je tudi pri Cavazzi, ki tokrat znova (dobesedno) stopi v Othellove čevlje, svoje vloge izpred več kot desetih let, ter s tem sebi in gledalcu omogoči, da globlje spozna svet nekaterih likov iz dramatike Williama Shakespeara.

Igralec v kostumu

Oblikovanje svetlobe

Svetloba ima v tej uprizoritvi pomembno vlogo. Oder je ves čas precej temačen, večino časa so osvetljeni zgolj tisti deli odra, na katerih ima Cavazza v tistem hipu monolog, precej osvetljena pa sta sprednja panela, na katera igralec piše s kredo. Atmosfero in razkol med dobrim in zlim v posameznih likih ustvarjajo snopi bele in rdeče svetlobe; ta ves čas osvetljuje lobanje na odru, da ob očarljivosti Shakespearovih dramskih oseb ne pozabimo, koliko gorja so povzročile.

Glasba

Suita za violončelo v Es-duru J. S. Bacha je ena temačnejših Bachovih suit, ki od izvajalca zahteva izjemno glasbeno znanje in talent. To je glasba, ki evocira napetost, samoto in ujetost. Nič spevnega ni v njej in nič svetlega. Na odru ustvari primerno atmosfero.

SHAKESPEAROVI ZLOBCI

Jago

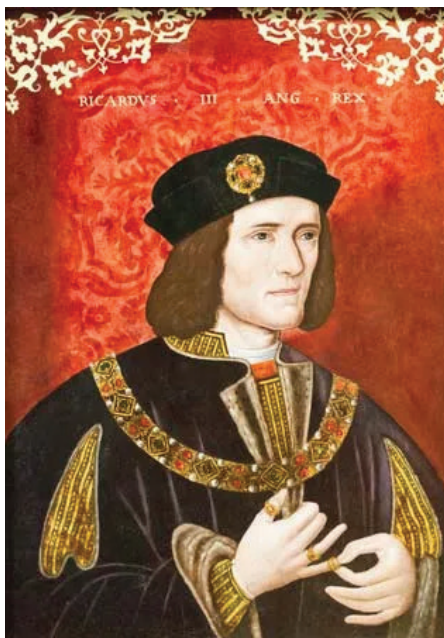
Robert Armin, igralec Jaga

Cavazza v predstavi pravi, da je Jago povprečni zlobnež, ker se sam nikoli ne izpostavi, pač pa je mojster spletk in podtikanj, ki jih spočne njegova zavist. Jago je Othellov praporščak, negativec, antagonist, zlobnež in spletkar, tudi rasist in zavistnež. Je motor dramskega dogajanja, ki požene in konča, domisli in izpelje peklenski načrt spletke, ki Othella požene v tako bolešno ljubosumnost, ki povsem zamegli njegov razum, da nazadnje ubije svojo ljubljeno soprogo Desdemono, saj je prepričan, da ga je prevarala. Usodni vrtinec dogodkov sproži Jagov bes, ko izve, da ga Othello ni izbral za svojega pribočnika. Ta čast je doletela Cassia, ki ga od tega trenutka dalje Jago poskuša očrniti tako, da Othellu pove, da ima Cassio razmerje z Desdemono.

Obstajajo domneve, da je bil prvi, ki je upodobil Jaga, igralec Robert Armin, ki je običajno igral inteligentne klovnovske vloge. Znana je tudi anekdota, ki jo je v knjigi *The Friendly Shakespeare* zapisala Norrie Epstein in nam tako odstrla skrivnost veličine Jagove vloge. Epsteinova zapiše, da so šele sredi 19. stoletja v Chicagu igrali eno prvih uprizoritev Othella. Med predstavo se je neki gledalec tako vživel v dogajanje, da je, prepričan v dejansko pokvarjenost Jaga in brez zavedanja iluzije, izvlekel revolver ustrelil igralca, ki ga je interpretiral. Igralcu so na nagrobni kamen zapisali: »Tukaj počiva največji igralec.«

Othello

Glavni vir za lik in tragedijo naj bi bila povest *Un Capitano Moro (Mavrski kapitan)*, ki jo je spisal italijanski avtor Giovanni Battista Giraldi Cinthio in je svojega junaka imenoval samo Maver. Raziskovalci se ne morejo popolnoma zediniti, kje je Shakespeare dejansko dobil navdih za tragedijo, saj je bila Cinthiova povest prevedena samo v francoščino. Določeni viri trdijo, da je glavni motiv za *Othella* našel v *Zgodbi o treh jabolkah* iz zbirke *Tisoč in ena noč*. Shakespearov naslovni junak ima veliko kvalitet, ki pri gledalcu vzbudijo simpatijo. Tako na primer pravi, da morajo biti vsi ljudje odprti in iskreni. Do ušes zaljubljen v Desdemono je slep za vse zlo okrog sebe. Othello je v očeh gledalca običajno pozitiven lik, ne glede na dejanja, saj ga ogroža resnično zlo. Jago namreč udari prav po njegovih šibkostih – ponosu in socialnem statusu. Othello ve, da se mora zaradi barve svoje kože dokazovati pred beneškimi plemiči, ker bo le tako v njihovih očeh vreden zakona z Desdemono, s katero se je poročil brez privolitve njenega očeta. Zaupanje, ljubezen, ponos

Richard III.

Richard III., rekonstrukcija

in želja po dokazovanju se v premeteni Jagovi spletki spremenijo v sile zla, ki Othella oropajo vsega, kar je ljubil in za čemer se je gnal. Othello s svojimi rokami ubije svojo ljubljeno Desdemono. Jagova največja zmaga pa je, ko mu uspe Othella prepričati, da je za svoje gorje kriv sam. Cavazza Jaga imenuje zločinec by proxy, torej zločinec po posredniku. Če Othella v zla dela žene ljubosumnost, pa Jaga podžigajo zavist, občutek manjvrednosti in želja po družbeni uveljavitvi.

Rihard III.

Lik Riharda, vojvode Glostra, kasneje kralja Riharda III., se pri Shakespearu prvič pojavi v drami o *Henriku VI.*, šele kasneje nastopi kot glavni lik v tragediji z naslovom *Rihard III.* Ta tragedija namreč zaokroža prvo Shakespearovo tetralogijo: *Henrik VI. (1. del)*, *Henrik VI. (2. del)*, *Henrik VI. (3. del)* in *Rihard III.* Tetralogija opisuje vzpon na oblast tega okrutnega angleškega kralja. Gre za drugo najdaljše delo v Shakespearovem kanonu in najdaljše delo, objavljeno v Prvem foliu.

Rihard III. je eno mračnejših Shakespearovih del o povzpetniški igri kralja, ki gledalce osupne z nezadržno slo po oblasti in izjemno domišljeno strategijo, ki temelji na hinavščini in mojstrskem pretvarjanju. Rihard III. je briljanten, satanski, »z možgani kot laptop brez virusa«, kot ga opiše Cavazza. Rihard III. je sposoben ukazati smrt petih, desetih, tisoč, milijona ali pa šestih milijonov ljudi, pa to zanj ne bo nič kaj takega: »Odsekajte mu glavo,« ukaže enako, kot bi rekel: »Še dve kocki sladkorja,« doda Cavazza. Rihard III. si, tako kot vsak od nas, želi biti ljubljen. Ko ugotovi, da ljubezni ne more imeti, jo nadomesti z močjo, krutostjo in morilsko slo.

Shakespearov lik Riharda III. temelji na resničnem kralju Rihardu III., ki je stoletja dolgo veljal za najbolj spletkarskega in zločinskega britanskega monarha. Padel je v bitki na Bosworthskem polju, kjer so ga pokopali izmaličenega in golega na neznanem kraju. Shakespeare piše, da je Rihard III. umrl po tem, ko so ga na bojišču sklatili s konja. Od tod je tudi slavni citat »Moje kraljestvo za konja!«, saj je ta zlobec tudi izrazito strahopeten. Rihard III. se zaveda, da ni fizično privlačen; vse do odkritja njegovega groba leta 2012 je veljalo, da si je Shakespeare izmislil, da je Rihard grbavec. Ko so znanstveniki raziskali Rihardovo okostje, se je pokazalo, da je kralj dejansko trpel za skoliozo in imel posledično skrivenčen hrbet. Čeprav ni imel grbe, je imel disproporcionalno kratek trup in eno ramo višjo od druge. Shakespeare je v svoji tragediji Riharda III. prikazal kot pošastnega tirana, emblematični lik zla, ki mu gre samo za moč in oblast. Cavazza ga v svojem monologu označi za genialnega zlobneža, ker vso svojo pamet uporablja samo za pridobivanje in ohranjanje oblasti.

Portret resničnega Macbetha

Macbeth

Macbeth je Shakespearovo delo, ki ga angleški igralci omenjajo zgolj kot »the scottish play«, škotska igra. Izgovarjanje pravega naslova oziroma imena glavnega lika naj bi namreč prinašalo nesrečo. Obstajajo legende o različnih nesrečah, ki so vezane na to tragedijo. Prva je še iz Shakespearovega časa. Tako naj bi, denimo, po nesreči igralca, ki je bil zaseden v vlogi Lady Macbeth, v vlogo vskočil kar sam Shakespeare, saj je poleg ponesrečenega igralca edini znal besedilo. Obstaja pa tudi poročilo o uprizoritvi Macbetha v nekem nizozemskem gledališču, kjer naj bi igralec zamenjal gledališko bodalo s pravim in soigralca zabodel do smrti.

Macbeth je zgodba o pošastnih ambicijah in posledicah prevzema oblasti z nasiljem in prevaro. Ker za Macbetha prvič slišimo v pripovedi ranjenega kapitana, ki hvali njegovo hrabrost na bojišču, dobimo vtis, da je Macbeth pogumen in sposoben bojevnik. To podobo kmalu ovrže kar sam Macbeth v pogovoru s tremi veščami. Izkaže se, da je njegov pogum tesno povezan z visokimi ambicijami, ki pa jih spremlja tudi dvom o lastnih sposobnostih. Napoved, da bo postal kralj, ga razveseli in hkrati sproži tudi notranji nemir. Pogum, ambicioznost in dvom vase so usodne silnice, ki prežemajo Macbethov karakter. Shakespeare z Macbethom pokaže na strašne posledice, ki jih lahko slepo sledenje ambiciji in občutek manjvrednosti pustita na človeku, ki nima močnega značaja. Macbetha lahko uvrstimo med hudobce, toda njegov šibek značaj ga loči od Shakespearovih velikih zlikovcev. Macbeth se po Cavazzevi definiciji uvršča med *wanna be* zlobneže oziroma ga lahko, kot tudi sam pravi, na neki način označimo tudi za zločinca *by proxy*, saj Macbeth svoja zla dejanja izvrši tudi zato, ker ga k temu spretno napeljuje njegova soproga Lady Macbeth.

Shylock

Shakespearova drama *Beneški trgovec*, katere glavni lik je Shylock, je v Prvem foliu uvrščena med komedije, a so njeni resni prizori verjetno precej bolj znani kakor komični zapleti. Igra je znana po tem, da Jud Shylock posodi denar bogatemu beneškemu trgovcu Antoniu; ta denar potrebuje za svojega prijatelja, ki gre snubit plemenito Portio. Ponavadi je Antonio tisti, ki posoja denar brez obresti, ampak trenutno je brez denarja, zato tudi pristane na precej bizaren pogoj za vračilo: če Antonio ne vrne denarja na dogovorjeni dan, mu sme Shylock s katerega koli dela telesa odrezati funt mesa. Še danes se krešejo mnenja o tem, ali je ta komedija pravzaprav antisemitska, saj se na prvi pogled zdi, da je glavna razlika med Shylockom, ki je Jud, in kristjani ta, koliko sočutja premorejo. Shakespeare se v *Beneškem trgovcu* uspešno loteva številnih

zapletenih odnosov med družbenimi razredi in verami ter vzpostavi močno družbenokritično noto, s katero zastavlja vprašanja o maščevanju, o verski nestrpnosti, o moči denarja, o pogoltnosti in o ženski emancipaciji. V svojem monologu Shylock navede tehtne razloge, zakaj ima pravico do kosa Antonievega telesa. Shylock se s to neusmiljeno zahtevo namreč maščuje, saj ga je trgovec Antonio sramotil, se smejal njegovim izgubam, rogal njegovemu dobičku, mu odtegoval prijatelje, javno zasramoval njegovo ljudstvo, pa tudi kvaril posel, ker je posojal denar brez obresti, in vse to samo zato, ker je Shylock Jud.

Boris Ostan kot Hamlet

Shylock se v angleškem jeziku pojavi celo kot slovarsko geslo. Kot samostalnik pomeni ‚trdosrčen posojevalec denarja‘, pisano z malo začetnico pa se uporablja tudi kot glagol in pomeni ‚posojanje denarja z oderuškimi obrestnimi merami‘. Prav zato je Shylock, tako meni tudi Cavazza, popoln primer zlobneža, ki ga je ustvarilo okolje.

Hamlet

Hamlet je poleg *Romea in Julije* verjetno Shakespearovo najbolj znano dramsko besedilo. V knjigotrški register je Shakespearov *Hamlet* prvič vpisan leta 1602 pod naslovom *A book called the revenge of Hamlet Prince of Denmark as yt was lateile*. Ta različica se močno razlikuje od tistih, ki sta se uveljavili kasneje (druga, popravljena in razširjena izdaja leta 1603 in popravljena izdaja v Prvem foliu leta 1623), s tem pa tudi od te, ki jo poznamo danes (gre za nekakšnega križanca med verzijama iz leta 1603 in 1623), je tudi edina, ki ima že v naslovu besedo maščevanje. Drama je nastala po zgodbi iz danske zgodovine o Amletu, sinu Horvendilla in Geruthe, ki mu njegov stric Feng umori očeta in se poroči z njegovo materjo. Amlet se odloči strica kaznovati za očetovo smrt, zato hlini blaznost, medtem ko pripravlja maščevanje. Zgodba je torej v vseh pogledih sila podobna tisti, ki jo je kasneje zapisal Shakespeare, Amletu na pot celo pošljejo mlado dekle, ki mu je bila všeč in naj bi vohunila za njim, kakršna je v *Hamletu* tudi Ofelijina naloga. Čeprav Shakespearov Hamlet morda ni tako krut kot Amlet iz danske pripovedi (ta je denimo služabnika, ki mu je prisluškoval, razsekal na kose, skuhal in njegovo meso vrgel svinjam), pa ne moremo zanikati krvave sledi trupel, ki jih Hamlet pušča za seboj: od Polonija, Ofelije, Rozenkranca, Gildensterna, Laerta, Gertrude do naklepnega umora Klavdija. Hamlet naj bi veljal za pravičnika, s svojo omahljivo, slabotno, neodločno naravo in domnevnim odporom do umora, dokler ni povsem prepričan o njegovi utemeljenosti, pa daje vtis dobrega, krepostnega človeka, ki je vzor vrlin. A kot poudari tudi Cavazza, je, če pogledamo od bližje, vse to samo dimna zavesa, da ne bi videli serijskega morilca, ki se skriva za masko pravičnika. Oziroma kot ga opiše Cavazza: »Hamlet je zlobnež, ki velja za utelešenje vrlin.«

Uroš Smolej kot Hamlet

Koriolan

Koriolan

Koriolan je zgodba o rimskem vojskovodji, ki je zaslovel s porazom nad sovražno vojsko in obrambo Rima, in ena Shakespearovih zadnjih tragedij, napisana v obdobju med letoma 1605 in 1610. Ko se Koriolan vrne v Rim, ga njegova mati Volumnija spodbuja, naj kandidira za konzula. Ta sprva okleva, a se nazadnje le ukloni materini volji. Z lahkoto dobi podporo rimskega senata in sprva se zdi, da je na svojo stran pridobil tudi plebejce. Toda zarotniki sprožijo nemire, v katerih ljudje protestirajo proti temu, da bi Koriolan postal konzul. Koriolan je prvič v življenju soočen z nasprotovanjem, saj je odraščal pod zaščitniško perutjo svoje matere, v očeh katere ni mogel storiti ničesar narobe. Kot vojskovodja se tudi nikoli ni srečal z ugovori ali nasprotovanji. Zaradi odpora Koriolan pobesni in odkrito napade koncept ljudske vladavine in republikanske družbene ureditve. Oblast plebejcev nad patriciji opiše s primero, da »vrane kljuvajo orle«. Zaradi teh besed je Koriolan obsojen izdaje in izgnan iz Rima. Poveže se s svojim starim sovražnikom in se sklene maščevati. V Rim se vrne z namenom, da ga razruši, vendar ga mati prepričuje, naj tega ne stori. Iz ljubezni do nje popusti. Nazadnje ga zarotniki ubijejo zaradi njegove izdaje. Koriolan, ki je vse življenje izpolnjeval ambicije svoje matere in bil v vseh pogledih globoko navezan nanjo, se je ravno zato ob prvih znakih zavrnitve spremenil v okrutnega, krvoločnega maščevalca, diktatorja in despota. Tako je tudi Koriolan na neki način zlobnež, ki ga je ustvarilo okolje, v tem primeru mati, ki je ustregla vsaki njegovi želji, saj na koncu ni znal sprejeti zavrnitve.

Oberon

Sen kresne noči, igra, v kateri najdemo lik Oberona, uvrščamo med komedije. Tudi Oberon, sicer kralj vilincev, tako kot že omenjeni Koriolan, ne prenese, da bi mu kdor koli kar koli odrekel ali mu celo nasprotoval. Zaželi si novega paža in ga ugleda med otroki, ki služijo njegovi ženi Titaniji. Ta njegovo zahtevo zavrne, zato se Oberon odloči, da jo bo omamil. Pomoč poišče pri svojem zvestem služabniku Spacku in tako Titaniji v oči nakapa kapljice, zaradi katerih se človek zaljubi v prvo bitje, ki ga zagleda. A Titanija ni edina žrtev Oberonove igre. V gozdu se namreč znajdejo štirje ljubimci in enemu od njih Spack v oči nakapa kapljice in ta se takoj zaljubi v spremljevalko svojega prijatelja. Poleg tega enega od igralcev potujoče gledališke skupine, ki v gozdu vadi naslednjo predstavo, Spack spremeni v osla. To je osel, v katerega se kasneje zaljubi vilinska kraljica Titanija. Na koncu Oberon Spacku ukaže, naj prekliče vse uroke, ki jih je sprožil. Titaniji se namreč uspešno prevzel njenega varovanca, igračkati se z obiskovalci gozda pa tudi ni več zabavno. Oberon tako, za razliko od večine Shakespearovih zlobcev, ne mori, ne ubija, ne pušča krvi, ampak se osredotoči na psihično mučenje. Ljudem jemlje svobodno voljo, jim začasno prepreči odločanje o lastnih telesih in z njimi manipulira, kakor da so majhne figurice na šahovnici, pri tem pa neskončno uživa. Oberon je tipičen primer zlorabe moči.

Oberon in Titanija, Joseph Paton

Sebastian Cavazza

AVTORJI

Sebastian Cavazza

Sebastian Cavazza se je rodil 19. marca 1973 v Kranju. Leta 1992 se je vpisal na AGRFT ter študij dramske igre in umetniške besede končal v letniku Mileta Koruna in Matjaža Zupančiča in leta 1999 diplomiral. Kasneje se je vpisal še na podiplomski specialistični študij igre in filmske režije. Že kot študent je prejel Severjevo nagrado za vloge v študentskih uprizoritvah *Gospodična Julija* Augusta Strindberga (vloga Jeana) in *Kralj Lear* Williama Shakespeara (naslovna vloga). Že med študijem je igral v številnih profesionalnih gledališčih. Leta 1995 je bil med soustanovitelji Studia za raziskavo umetnosti igre. Med letoma 1998 in 2007 je bil zaposlen v Slovenskem mladinskem gledališču, leta 2007 pa se je podal na svobodno umetniško pot. Igral je v mnogih slovenskih gledališčih: v Mestnem gledališču Ptuj, v Mini teatru, sodeloval je tudi s Pandur Theaters, Teatrom 55, Špas teatrom in Gledališčem Koper. Leta 2010 se je pridružil ansamblu MGL. Prav tu je leta 2013 nastopil v vlogi Othella v istoimenski tragediji Williama Shakespeara, ki jo je režiral Jernej Lorenci. Nastopil je v številnih slovenskih in tujih filmih, pa tudi nadaljevankah. Za vlogo Mitjevega očeta v filmu *Kratki stiki* (r. Janez Lapajne) je bil tudi nagrajen, prav tako je prejel nagrado za najboljšega igralca za vlogo Milutina v filmu *Ederlezi vzhaja* (r. Lazar Bodroža). Več vlog je oblikoval tudi v radijskih igrah in sodeloval v številnih sinhronizacijah animiranih filmov.

Steven Berkoff

Steven Berkoff je britanski gledališki in filmski igralec, režiser in dramatik, rojen leta 1937. Kot ustvarjalec je znan po svojem načinu uprizarjanja, ki združuje elemente fizičnega gledališča, totalnega gledališča in ekspresionizma. Njegovo gledališko delo je teatrolog in kritik Aleks Sierz uvrstil med primere gledališča »u fris« (angl. *in-yer-face theatre*), koncepta, ki označuje neposredno, šokantno in kontroverzno dramatiko in gledališko tradicijo, ki je nastala v Veliki Britaniji v devetdesetih letih 20. stoletja. Četudi primarno dela v gledališču, se je uveljavil tudi kot filmski igralec.

Besedilo *Shakespeare's Villains*, dramsko delo za eno osebo, je Berkoff napisal in premierno odigral julija 1998 v produkciji Berkoff's East Productions v londonskem gledališču Royal Haymarket, potem pa z njim leta gostoval po vsem svetu.

Steven Berkoff

William Shakespeare

Shakespeare je verjetno najslavnejši angleški dramatik, krščen 26. 4. 1564 v cerkvi Svete Trojice v mestu Stratford upon Avon. Pri osemnajstih se je poročil s šestindvajsetletno Anne Hathaway, s katero je imel tri otroke. Med letoma 1585 in 1592 se je njegova kariera v Londonu začela skokovito vzpenjati, upokojil se je leta 1613, pri devetinštiridesetih letih, samo tri leta kasneje pa je v svojem rodnem kraju tudi umrl. Njegovo delo obsega 38 iger (36 natisnjenih v Prvem foliu), od tega 16 komedij, 10 zgodovinskih iger in 12 tragedij, 154 sonetov in pet pesnitev, dve izgubljeni igri in 12 besedil, ki so mu bila nekoč pripisana, danes pa je njihovo avtorstvo vprašljivo. Vpliv njegovega dela je neizmerljiv. Raziskovalci so našli kar 20.000 pesmi, na katere je tako ali drugače vplival. Giuseppe Verdi je po njegovih besedilih spisal dve operi: *Falstaff* in *Othello*. Shakespeare je pomembno vplival na angleški jezik in slovnico, pa tudi na slikarje in druge umetnike. Sigmund Freud je po njegovih likih celo razvijal teorije človeške nravi.

IZTOČNICE ZA POGOVOR

Pred ogledom predstave

- Kdo je bil William Shakespeare?
- Kaj pomeni biti zloben?
- Koliko zlobnih literarnih likov (katerega koli avtorja) lahko našteješ?

Po ogledu predstave

- Kakšen vtis je na vas naredila predstava?
- Kakšen vtis sta na vas naredili scenografija in svetloba?
- Kateri zlobci so omenjeni v predstavi?
- Zakaj avtor razdeli zlobce v več kategorij?
- V katere kategorije jih razvrsti?
- Ali igralec na odru ves čas igra?

Ali imajo Shakespearovi zlobci kakšne skupne lastnosti? Katere?

- Se s katero od karakterizacij zlobnežev ne strinjate?
- Se vam kateri od navedenih likov ne zdi zloben in je na seznamu po krivici? Zakaj?
- Kateri so še drugi zlobci med Shakespearovimi liki, ki jih Cavazza ne omeni?
- Kaj ste izvedeli o ustvarjalnem procesu oblikovanja igralske vloge?
- Kaj sami prepoznate kot zlobno v vsakdanjem življenju?
- Kako sta povezani zloba posameznika in nasilje v družbi?
- Ali je nasilje lahko posledica osebne stiske nasilneža?
- Ali so vsi nasilneži zlobni?